

Neįgaliųjų integravimas į darbo rinką informacinės visuomenės sąlygomis

Rimantas Alfonsas Petrauskas

Mykolo Romerio universiteto Informatikos ir statistikos katedros vedėjas, daktaras, profesorius
Mykolas Romeris University, the Head of Informatics and Statistics Department,
Prof. PhD.

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (+370 5) 271 46 84, faks. (+370 5) 267 60 00
El. paštas: rperaus@mruni.lt;

Tatjana Bilevičienė

Mykolo Romerio universiteto lektorė
Mykolas Romeris University, Lector
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. +370 614 14282, faks. (+370 5) 267 60 00
El. paštas: tbilev@mruni.lt.

2000 metais Europos Tarybos patvirtinta Lisabonos strategija išklė tikslą per dešimtmetį Europos Sąjungą (ES) paversti dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kartu didinant įdarbinimo galimybes ir socialinę sanglaudą. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas socialiai nukriaustųjų, įskaitant neįgaliuosius, užimtumo skirtumams. Lietuva kartu su kitomis ES valstybėmis įsipareigojo daugiau rūpintis socialiai pažeidžiamiausiais asmenimis, plėtoti lanksčias ir neįgaliems žmonėms labiau prieinamas darbo organizavimo formas. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija įtvirtina naują požiūrį į negalią turinčius žmones, pabrėžia jų teisę užsidirbti pragyvenimui iš laisvai pasirinkto darbo, verslumo ir nuosavo verslo. Verslo ir darbo rinka nėra palanki tokiems žmonėms, tačiau jiems gali padėti teledarbas ir e. verslas. Viena iš svarbių prielaidų neįgaliųjų atskirčiai mažinti yra interneto informacinės aplinkos pritaikymas šiems žmonėms. Straipsnyje aptariama galimybė įtraukti neįgaliuosius į darbo rinką, taikant naujas informacines technologijas.

Lisabonos strategija nustatė tikslą – per dešimtmetį Europos Sąjungą paversti dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika, pajėgia užtikrinti didesnę socialinę sanglaudą. Vienas iš Lisabonos strategijos tikslų – informacinės visuomenės kūrimas siekiant, kad naujoji ekonomika nepadidintų tokių socialinių problemų kaip nedarbas, socialinė atskirtis ir skurdas.

2005 metais Europos Bendrijų komisija savo komunikate „Bendri veiksmai augimui ir užimtumui skatinti: Bendrijos Lisabonos programa“ (Bendri..., 2005) pabrėžė, kad užimtumo strategijai priklauso pagrindinis vaidmuo įgyvendinant Lisabonos strategijos tikslus. Komunikate pažymėta, kad būtina skatinti naujų ir geresnių darbo vietų kūrimą, verslumą, novatoriškumą, integraciją į darbo rinką žmonių, kurie susiduria su ypatingais sunkumais,

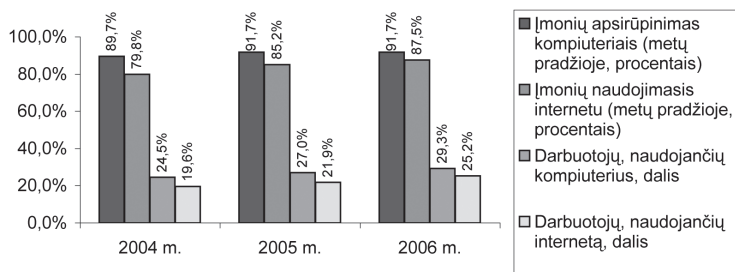
pavyzdžiui, neįgaliųjų. Europos Komisijos iniciatyva „i2010 – Europos informacinė visuomenė augimui ir užimtumui skatinti“ (i2010..., 2005) tapo pagrindu atnaujintos Lisabonos strategijos ekonomikai augti ir darbo vietoms kurti. i2010 iniciatyvoje konstatuojama, kad informacijos ir ryšių technologijos (IRT) žengia į visuotinio pritaikymo etapą, kuris gali iš esmės pakeisti žmonių darbo, gyvenimo ir bendravimo būdą. Žinių visuomenėje visiems žmonėms turi būti sudaromos sąlygos visapusiškai įgyvendinti savo gebėjimus ir teises, aktyviai naudotis šiuolaikinių informacijos technologijų (IT) teikiamais pranašumais. Naujoji ekonomika suteikia daugiau galimybių kurti naujas darbo vietas. Naujų informacinių technologijų sklaida keičia darbų pobūdį – jų kiekį, kokybę, atliekamo darbo specifiką.

Lietuvoje neįgaliesiems rasti darbą dar gana sunku, pavyzdžiui, 2005 m. dirbo tik vienas iš dešimties žmonių, turinčių negalią (Neįgaliųjų..., 2005). Socialinę neįgaliųjų atskirtį galima mažinti pritaikant darbo aplinką, įtraukiant juos į teledarbą, e. verslą. Tačiau dėl nepakankamai pritaikytos aplinkos neįgalieji dažnai neturi galimybių pasinaudoti sveikajai visuomenės daliai prieinamomis informacinėmis technologijomis. Siekiant sudaryti sąlygas neįgaliųjų socialinei ir ekonominei integracijai, būtina mažinti neįgaliųjų skaitmeninę atskirtį. Viena iš svarbių atskirties mažinimo prielaidų yra informacinės aplinkos pritaikymas žmonėms su negalia.

Informacinės visuomenės plėtra ir naujos darbo rinkos technologijos Lietuvoje

Svarbiausias Lietuvos Respublikos Vyriausybės politikos tikslų įgyvendinimo įrankis yra 2005 m. patvirtinta „Lietuvos Respublikos nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa“ (Dėl nacionalinės Lisabonos..., 2005), kurioje teigiama, kad Lietuva siekia ugdyti žinių visuomenę, sukurti žiniomis grįstą ekonomiką ir eiti suderintos plėtros keliu. Ekonominės ir socialinės politikos jungtį turi užtikrinti Lietuvos užimtumo politika. Šios politikos esmė – lanksčiau organizuoti darbo santykius, palengvinti darbuotojų prisitaikymą prie pokyčių, skatinti socialinės rizikos asmenų integraciją į darbo rinką.

„Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategijoje“ (Dėl informacinės..., 2005) teigiama, kad sėkmingą šalies ūkio plėtrą lemiantis veiksnys – tai gebėjimas orientuotis į žinių ekonomikos poreikius, efektyviai naudotis IT.

1 pav. Informacinių technologijų naudojimas įmonėse (Informacinių..., 2006)

Elektroninio verslo ir elektroninės valdžios plėtra paskatintų verslo įmones sparčiau pereiti prie modernių IT naudojimo kasdienėje jų veikloje.

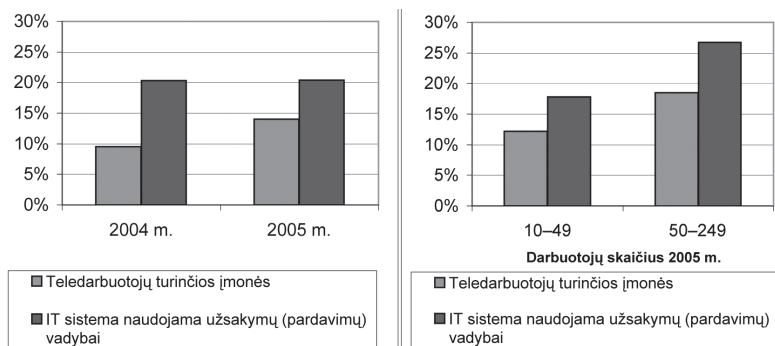
Informacijos technologijos yra aktyviai diegiamos Lietuvos įmonėse, daugelis naudoja internetą savo veikloje. Lietuvos verslo įmonių naudojimo si IT bendrieji rodikliai nuolat gerėja (1 pav.).

Informacinių paslaugų plėtra tampa pagrindine sąlyga sprendžiant ekonominius ir socialinius uždavinius, kuriant naujas gerai apmokamas darbo vietas, mažinant ekonominius ir socialinius skirtumus. Informacinės technologijos labai (kartais net visiškai) pakeičia verslo aplinką: darbo organizavimo principus, būdus, kaip pasiekti naudotoją, kaip įsigyti prekių. Dažniausiai keičiasi ir pati gamybos sąvoka.

„Elektroninio verslo koncepcijoje“ (Elektroninio verslo koncepcija..., 2001) elektroninis verslas (e. verslas) apibrėžiamas kaip verslo operacijų atlikimas ir įmonės veiklos organizavimas naudojant IT duomenų perdavimo tinklų aplinkoje. Tai įvairi veikla siekiant pelno – prekyba, rinkodara, nuotolinis mokymas, teledarbas, bankininkystė, vykdoma interneto aplinkoje. Elektroninio verslo infrastruktūra – tai dalis bendros informacinių technologijų infrastruktūros, kurioje vyksta elektroninio verslo procesai ir atliekamos elektroninės prekybos transakcijos (Parker, 2000).

Esminė e. verslo sąlyga yra efektyvus informacinių technologijų naudojimas. Nors IT ir e. verslo plėtros tempai dideli, dauguma įmonių tik pradeda perkelti į elektroninę erdvę tokius vidinius verslo procesus kaip atsargų valdymas, ryšiai su žaliavų tiekėjais ir klientais, produkcijos vadyba ar logistika (2 pav.).

Analizuojant Vakarų Europos valstybių šalių patirtį pastebima, kad rinkos ekonomikos konkurencingumą ir augimą daugiausia lemia smulkus ir vidutinio verslo plėtra. Smulkus ir vidutinis verslas lanksčiau prisitaiko prie staigių ūkio plėtros sąlygų pokyčių, naujų technologijų. Iš 2 pav. matome, kad IT sistemos e. verslui smulkiuose ir vidutinėse įmonėse

2 pav. *Informacinių technologijų sistemų naudojimas e. verslui (Informacinių..., 2006 m.)*

naudojamos geriau negu visoje pramonėje. Kaip žinoma, neįgaliųjų įmonės priklauso būtent šiai įmonių grupei.

Naujų IT sklaida keičia darbų specifiką, sparčiai vystosi darbas tinkle ir teledarbas, kuris leidžia sumažinti darbo sąnaudas, nedarbo lygį, išlaikyti aukštos kvalifikacijos specialistus. Šie pokyčiai ypač tinka neįgaliesiems.

Naujas požiūris į neįgaliųjų socialinę padėtį

Pastaraisiais metais neįgaliųjų socialinės integracijos politika orientuojama į žmogaus gebėjimus, savarankiškumo skatinimą, pagalbą norintiems dalyvauti socialiniame gyvenime. Tai reiškia, kad nuo užuojautos pereinama prie praktinės socialinės integracijos, pripažįstama neįgaliųjų teisė į darbą, skatinamas savarankiškas darbas, verslumas ir nuosavo verslo pradėjimas (Jungtinių..., 2006).

Statistiniai tyrimai ir apklausos rodo, kad šiuo metu Lietuvoje neįgaliesiems sunku rasti darbą. Lietuvoje 2005 m. dirbo tik kas dešimtas žmogus, turintis negalią, iš jų 75% neįgaliųjų dirbo mieste, 25% – kaime. Tik 0,4% neįgaliųjų turėjo savo verslą (Lietuvos smulkaus..., 2005).

B. Gruževskis pabrėžia, kad Europos šalyse žmonių su negalia užimtumo problemos sprendžiamos trimis kryptimis: steigiamos užimtumo arba globos įmonės, skatinama darbinė integracija į valstybines ir privačias struktūras ir re-

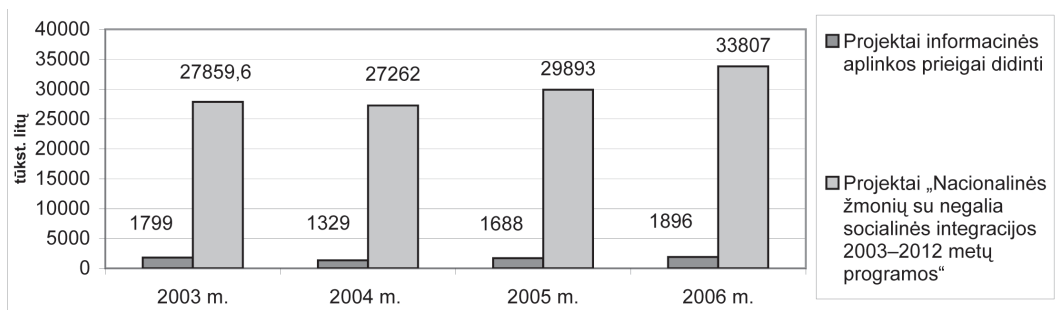
miamas smulkus verslas (Gruževskis, 2006). Neįgaliųjų socialinė integracija organizuojama vadovaujantis lygių teisių ir lygių galimybių principais. Lietuvos užimtumo rėmimo įstatymas (Lietuvos Respublikos..., 2006) priartina neįgaliųjų socialinės integracijos modelį prie Europos Sąjungos šalių modelio, tobulina neįgaliųjų įdar-

binimo sistemą, numato remti norinčius dirbti neįgalius asmenis – padeda įsteigti darbo vietą, įgyti darbo įgūdžius ar pradėti savo verslą.

Informacijos technologijos kaip neįgaliųjų įtraukimo į darbą būdas

Neįgaliesiems sunku konkuruoti naujomis informacijos technologijomis pagrįstoje darbo rinkoje. Tačiau naujos technologijos gali padėti neįgaliesiems grįžti į darbą, adaptuoti darbo vietas, darbo sąlygas ir darbo aplinką, teledarbas – sumažinti neįgaliųjų psichologinį krūvį, nes šis darbas mažiau siejamas su laiku, jo organizavimo principas gali užtikrinti didesnę darbo produktyvumą ir sumažinti nusiskundimus dėl sveikatos. Neįgaliam žmogui nereikia keliauti iki savo darbo vietos, tai labai svarbu judėjimo problemą turintiems neįgaliesiems ar silpnai matantiems žmonėms.

Statistikos departamento duomenimis, tik 36,9% neįgaliųjų gyvena penkiuose didžiausiuose Lietuvos miestuose, 36,2% neįgaliųjų gyvena kaime, 26,9% – mažesniuose miestuose, tačiau potencialūs darbdaviai, kuriems neįgalieji galėtų dirbti, dažniausiai lokalizuojasi didžiausiuose Lietuvos miestuose. Šią problemą taip pat gali išspręsti teledarbas. Darbų įvairovė neįgaliesiems priklauso nuo jų išsilavinimo, mokyimo ir studijų proceso būsenos. Nemaža dalis neįgaliųjų galėtų aktyviai įsitraukti į teledarbą ir e. verslą. Tačiau dėl nepakankamai pritaikytos

3 pav. *Informacinės aplinkos prieigos projektų finansavimas*

informacinės aplinkos neįgalieji dažnai negali pasinaudoti šiomis galimybėmis. Siekiant panaikinti neįgalių informacinę izoliaciją, reikia paspartinti informacinių technologijų pritaikymą prie šių žmonių poreikių.

Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktorė G. Paliušienė pateikė duomenis (Universalios..., 2006), kad iš valstybės biudžeto 1993–2006 metais neįgaliųjų socialinės integracijos programoms įgyvendinti skirta per 340 mln. litų. Neįgaliųjų organizacijų programoms įgyvendinti per metus skiriama vidutiniškai 25–30 mln. litų. Per neįgaliųjų organizacijų vykdomas programas valstybės biudžeto parama pasiekia per 100 tūkst. neįgaliųjų visoje šalyje. Tačiau informacinės aplinkos prieinamumo didinimo projektai sudaro tik menką dalį remiamų valstybinės neįgaliųjų socialinės integracijos programos įgyvendinimo priemonių (3 pav.). Nors šių projektų finansavimas nuo 2003 m. iki 2006 m. šiek tiek padidėjo, jų dalis iš visų neįgaliųjų socialinės integracijos programų sumažėjo nuo 6,5% 2003 m. iki 5,6% 2006 m.

Mažą informacinės aplinkos prieinamumo darbų aktyvumą lemia ne lėšų stygius. Neįgaliesiems atstovaujančios organizacijos dėl žinių, specialistų ir kompetencijos stokos labiau linkusios rinktis kitus projektų prioritetus – socialines, profesines rehabilitacijos, ugdymo tradicines paslaugas, bet ne elektroninių paslaugų neįgaliesiems plėtrą.

2002 metais Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje pradėtas įgyvendinti neįgaliųjų integracijos į

visuomenę projektas „THINK Baltijos plėtra“ (angl. *Towards Handicap Integration Negotiation Knowledge*), finansuojamas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir skirtas neįgaliųjų integracijai į žinių visuomenę, naudojant informacines technologijas. Projekto koordinatoriumi Baltijos šalyse buvo paskirtas Atviros Latvijos fondas, Lietuvoje – Vilniaus universitetas. Projekto tikslas – parodyti visuomenei, kad neįgalieji gali dirbti taip pat, kaip ir sveiki žmonės, ir galima rasti jiems tinkamą darbą. Analogiškas projektas PORCIDE pavadinimu jau sėkmingai įgyvendintas Portugalijoje 1997–1999 metais. Neįgalieji, dalyvaujantys šiame projekte Portugalijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Škotijoje, Italijoje, dirba elektroninės komunikacijos, tekstų rinkimo, tinklalapių kūrimo, vertimo, e. verslo bei programavimo srityse (THINK..., 2006). Numatyta THINK projekto trukmė – dveji metai. 2003 metais pradėjo veikti projekto interneto svetainė lietuvių kalba (<http://think.w3.lt>). Tačiau informacija, kurią rado autoriai, rodo, kad Lietuvoje projektas vykdytas nesėkmingai.

Išvados

Pastaraisiais metais priimti Europos Sąjungos ir Lietuvos programiniai dokumentai neįgaliųjų socialinės integracijos politiką orientuoja į žmogaus gebėjimus, savarankiškumo skatinimą, pagalbą norintiems dirbti ir uždirbti. Viena iš neįgaliųjų socialinės atskirties mažinimo priemonių – jų įtraukimas į teledarbą ir e. verslą. Šios darbo

formos padeda sumažinti neįgaliųjų psichologinę įtampą, nes leidžia dirbti laisvu grafiku ir atsisa-kyti varginančios kelionės į darbą.

Didelė dalis neįgaliųjų galėtų aktyviai įsi-traukti į teledarbą ir e. verslą. Tačiau neįgalie-ji dėl nepakankamai pritaikytos informacinės aplinkos dažnai negali pasinaudoti šiomis gali-mybėmis. Siekiant panaikinti neįgaliųjų infor-macinę izoliaciją, reikia paspartinti informacijos technologijų pritaikymą prie jų poreikių.

Mažą informacinės aplinkos prieinamumo neįgaliesiems darbų aktyvumą lemia ne lėšų stygius. Neįgaliųjų organizacijų programoms įgyvendinti per metus skiriama vidutiniškai 25–30 mln. litų. Tačiau šios organizacijos dėl ži-nių, specialistų ir kompetencijos stokos dažniau

renkasi kitus projektų prioritetus. Informacinės aplinkos prieinamumo didinimo projektai suda-ro tik menką dalį remiamų valstybinės neįgaliųjų socialinės integracijos programos įgyvendinamų priemonių. Nors šių projektų finansavimas nuo 2003 iki 2006 m. šiek tiek padidėjo, jų dalis iš visų neįgaliųjų socialinės integracijos programų sumažėjo nuo 6,5% 2003 m. iki 5,6% 2006 m.

Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2002 m. pradėtas įgyvendinti neįgaliųjų integracijos į visuomenę projektas „THINK Baltijos plėtra“. Įvykdžius šį projektą, neįgalieji galėtų sėkmin-gai integruotis į informacinę visuomenę ir įsi-darbinti IT srityse. Tačiau informacija, kurią rado autoriai, rodo, kad Lietuvoje projektas vykdytas nesėkmingai.

LITERATŪRA

Bendri veiksmai augimui ir užimtumui skatinti: Bendrijos Lisabonos programa (2005). Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui. KOM(2005)330.

Dėl informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo (2005). Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 625, 2005 m. birželio 8 d.

Dėl nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendi-nimo programos. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1270, 2005 m. lapkričio 22 d.

Dėl nacionalinės žmonių su negalia socialinės in-tegracijos 2003–2012 metų programos patvirtinimo (2002). Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 850, 2002 m. birželio 7 d.

Elektroninio verslo koncepcija (2001). Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Pritarta 2001 m. birželio 25 d. posėdyje (protokolo Nr. 30, 27 klausimas).

Elektroninio verslo plėtra Lietuvoje ir įtaka ša-lies įmonių konkurencingumui (2005). Projekto užsa-kovas: Lietuvos ūkio ministerija, Projekto vykdytojas: VŠĮ „Ekonominiai ir statistiniai tyrimai“. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/pramone_ir_verslas/mulckusis_ir_vidutinis/mtd.php [žiūrėta 2007-05-10].

GRUŽEVSKIS, B. (2006). *Darbo rinkos ir už-imtumo pokyčiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Prieiga per internetą: <http://www.solidarumasmokymai.lt/uploads/docs/darbo%20rinka.doc> [žiūrėta 2007-05-10].

i2010 – Europos informacinė visuomenė augimui ir užimtumui skatinti (2005). Europos Bendrijų komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Eu-ropos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. {SEK(2005) 717}. KOM(2005) 229 galutinis.

Informacinių technologijų panaudojimas (2006). Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacija. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/> [žiūrėta 2007-05-10].

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (2006). Prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/files/File/viesos_konsultacijos/Neigaliuju_teisiu_konvencija_ir_Protokolas_autent070223.doc [žiūrėta 2007-05-10].

KAYE, S. H. (2000). *Computer and Internet Use Among People with Disabilities*. National Institute on Disability and Rehabilitation Research U. S. Depart-ment of Education. Prieiga per internetą: <http://dsc.ucsf.edu/pdf/report13.pdf> [žiūrėta 2007-05-10].

Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas (2006). Nr. X-694, 2006 m. birželio 15 d.

Naujų technologijų įtaka neįgaliųjų gyvenimo kokybei. Europos Tarybos neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos komiteto (CD-P-PER) ataskaita. Prieiga per internetą: <http://cm.coe.int/Ap/rehab/ntn/rd/2001/p-SG.35.6e> [žiūrėta 2007-05-10].

Neįgaliųjų socialinė integracija 2005 m. (2005). Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos

Vyriausybės pranešimas. Prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/files/File/statistika/statistika_2005.doc [žiūrėta 2007-05-10].

PARKER, R. P. (2000). *Census Bureau moves ahead on measuring e-business*. Business Economics. – Washington, vol. 35, iss. 3, p. 3, 63.

THINK Project. Prieiga per internetą: <http://www.aboutthink.com/default.htm> [žiūrėta 2007-05-15].

Universalios neįgaliųjų socialinės integracijos sistemos kūrimo ataskaita (2006). Vilnius: VITI.

INTEGRATION OF DISABLED TO LABOUR MARKET ACCORDING CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY

Rimantas Alfonsas Petrauskas, Tatjana Bilevičienė

Summary

Lisbon Strategy stated new strategical aim for European Union – during decade to transform the European Union to most dynamic economic in the world, which asserting of increase and betterment of opportunities of employment, bigger social cohesion. While realising Lisbon Strategy it is concentrated to two main tasks – to encourage stronger permanent increase of economic and to create more and better place of work. The most important attention should be paid to differences between social disadvantaged, both to disabled. It is important to fight against discrimination, to encourage opportunities of disabled for employment. Lithuania successfully participates in realisation programmes of Lisbon Strategy. State undertook for every resident who would like and can work, to create opportunities to ensure proper

level of life by his or her work, more to care of most socially vulnerable persons, to develop the flexible forms of work organisation. Development of information society is one of the three main priorities of Lithuanian Republic, stated in Lithuanian long development strategy. It fits the goals of European Union. Objectives of Lithuanian information society development are coordinated with attitudes and demands of Lisbon Strategy and initiative “eEurope – information society for everyone”. Disabled can integrate to labour market by taking part in distant work and e. business. It is quite important that disabled persons could use IT opportunities. Authors consider the opportunity of disabled integration in labour market by implementing modern information technologies.